

Sažetak

Sanja Vulić, Fakultet hrvatskih studija, sanja.vulicc@gmail.com

UDK 811.163.42-26, znanstveni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2022.69.01>

primljen 1. lipnja 2021., prihvaćen za tisak 8. prosinca 2021.

On the Language Solutions of Stipan Lukić

After the famous Franciscan literary circle in Buda, which was very active in the late 17th and 18th centuries, some writers who were not Franciscans were active in the pre-revival period in the 19th century, continuing the enlightenment activities of the previous century. One of them was Stipan Lukić, who was from Buda, but was employed as a clerk in Pest at the Hungarian Royal Chamber. In 1823, in Pest, Lukić published an educational religious work for children under the title *Xivot Gospodina Boga i Spasitelja nashega Isukersta. S' boxanstvenom Prilikom Njegovom (The Life of Our Lord God and Our Saviour Jesus Christ, with His Divine Image)*. The linguistic analysis of this work shows a partial reliance on the linguistic solutions of the Slavonian grammarians Relković and Lanosović, but also a partial reliance on the local language of the Buda Croats of that time, especially on the phonological level. Some of Lukić's linguistic features are found in the works of Croatian writers from the 16th to the middle of the 20th century, and some are still present today and belong to the contemporary Croatian literary language. The analysis is supported by concrete examples.

Key words: Stipa Lukić, Buda, Pest, Croatian literary language, Shtokavian dialect

O TRANSKRIPCJI HEBREJSKOGA I JIDIŠA

Igor Kusin

Uvod

U posljednje vrijeme svjedočimo sve češćoj pojavi u javnim glasilima (tisku, na internetu, pa i na televiziji) da se imena i ostale riječi iz jezika koji se izvorno ne pišu latinicom, transkribiraju prema pravilima nekih drugih jezika, a ne hrvatskoga. Primjerice, nailazimo na prezime Yanukovyeh umjesto Janukovič. Sustav transkripcije uglavnom ovisi o jeziku izvornika koji su „autori“ dotičnog teksta preveli, prekopirali ili prilagodili te potpisali kao vlastito (ne)djelo.

Isto tako u prijevodu Mirjane Obuljen s francuskoga¹ nalazimo Rusa koji kaže „Smenia khvatit! Skaji etoi kapitalistitcheskoï svinie, chto yemou boudet zaplatcheno stolko skolko on khotchet“, što bi navodno trebalo značiti ‘Dosta mi je! Reci toj kapitalističkoj svinji da ćemo platiti sve što hoće’. Razumije se, takva je

---

¹ Strip revija Večernjeg lista, br. 6. od veljače 2014., str. 21.

transkripcija potpuno besmislena, jer bi, vraćena u rusku azbuku glasila otprilike „Сменя кхватит! Скайи этой капиталистической свиние, цкто емоу боудет заплатцхено столко сколко он кхотцхет“ umjesto vjerojatnoga „С меня хватит! Скажи этой капиталистической свинье, что ему будет заплачено столько сколько он хочет“, što bi pak trebalo transkribirati kao „*S menja hvatit! Skaži etoi kapitalističeskoj svinje, čto jemu budjet zaplačeno stoljko skoljko on hočet*“. Prevoditeljica je jednostavno prepisala francusku transkripciju ruskoga ne razmišljajući o tome koliko je ona besmislena u hrvatskome.

Što je transkripcija, a što transliteracija? Kao što i sami latinski nazivi daju naslutiti, u prvom je slučaju riječ o pre-pisivanju, a u drugom o pre-slovljavanju. Kada transkribiramo, stranu riječ pišemo slovima hrvatske abecede tako da se glasovima koje ta slova predočavaju približimo što je moguće više izvornom izgovoru. Kada pak transliteriramo, nelatinične znakove izvornog pisma pretvaramo u latinične, ali tako da svako slovo izvornog alfabeta ima jedan i samo jedan odgovarajući znak koji se razlikuje od svih drugih porabljenih znakova. Transliteracija poštuje izvorni jezik, a transkripcija ciljni jezik. Transkripcijom se uglavnom služi u svakodnevnim situacijama, dok je transliteracija uglavnom vezana uz znanstveni diskurs. Primjerice, ime se Mojsijeva brata, אַהֲרֹן, u nas transkribira kao *Aron*², a u nekim drugim jezicima kao *Aaron*. Znanstvena pak transliteracija (slovo za slovo) glasi 'Aḥrōn (u jednoj od inačica transliteracije složenoga šva).

Većina se dosadašnjih pravopisa hrvatskog jezika nije posebno osvrtnala na transkripciju hebrejskoga jezika. Jedino Badurina, Marković i Mićanović, uz spominjanja hebrejskoga u općenitim pravilima transliteracije,³ eksplicitno navode pravila transkripcije osobita za hebrejski jezik (Badurina, Marković i Mićanović, 2008.: 245. – 246.). Jedini bi prigovor tim pravilima moglo biti jedno od predloženih pisanja frikativiziranih okluziva *bh*, *gh*, *dh*, *kh*, *ph* i *th*, koje je vjerojatno preuzeto iz Rebićeve *Slovnice* (Rebić, 1993.: 7.). Nasuprot tome, pravopis Babića i Moguša nudi samo opća pravila o pisanju riječi iz jezika koji se služe nelatiničnim pismima (Babić i Moguš, 2010.: 54. – 55.). Ni pravopis Anića i Silića (Anić i Silić, 2001.: 178. – 179.) ne navodi zasebna pravila za transkripciju hebrejskoga jezika. Isto vrijedi za Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<https://pravopis.hr/kategorija/pisanje-rijeci-iz-stranih-jezika/48/>).

U svojoj knjizi Prilagodba stranih toponima u hrvatskom jeziku, Kovačić daje popis hebrejskih konsonanata i osvrće se na nekritičko preuzimanje stranih transkripcija hebrejskih imena, ali ni on ne navodi pravila transkripcije (Kovačić, 2009.: 153.).

Nijedno od navedenih djela ne uključuje pravila transkripcije jidiša.

Valja razlikovati transkripciju klasičnog hebrejskog od transkripcije suvremenoga.

---

² Tako i u prijevodu Post 4,14 Silvija Grubišića (Biblija).

³ Primjerice transkripcija imena koja se pišu hebrejskim pismom (Badurina, Marković i Mićanović, 2008.: 206.).

Transkripcija klasičnoga hebrejskog jezika

Pod pojmom se klasičnoga hebrejskog u ovom članku podrazumijeva tradicija čitanja biblijskih tekstova kakva je općeprihvaćena u gramatikama jezika Tanaha.⁴ Biblijskim se hebrejskim, naprotiv, naziva jezik kojim se u doba nastajanja Tanaha doista govorilo, a koji danas možemo tek rekonstruirati.

U gramatikama klasičnoga hebrejskog postoji nekoliko sustava njegove transliteracije, koji se vrlo često poklapaju s transliteracijom arapskoga. No u ovome članku nije riječ o prenošenju teksta iz jednog pisma u drugo prema pravilu znak za znak, već o njegovoj prilagodbi grafemskom sustavu hrvatskoga jezika.

Rebić se u svojoj Slovnici hebrejskog jezika služi jednim od načina transliteracije koji, međutim, ne zadovoljava u potpunosti sam pojam transliteriranja jer za frikative nastale od okluziva upotrebljava po dva slova: *bh, gh, dh, kh, ph, th*, dok se recimo Weingreen u svojoj *A Practical Grammar for Classical Hebrew* priklanja drugoj tradiciji, koja takve glasove označava crtom ispod slova, kao što se to radi u transliteraciji arapskoga: *b, g, d, k, p, t*. No u oba je slučaja riječ o transliteraciji, a ne transkripciji. I dok dvoslovi *bh, gh, dh, kh, ph, th* ne bi bili tuđi u tekstu transkribiranom na hrvatski, ako zanemarimo neprovedeno jednačenje po zvučnosti (no u takvoj transkripciji ne bi ih bilo moguće razlikovati od dvaju slova koja označuju dva odvojena glasa), podcrtana slova *b, g, d, k, p, t* u njemu ne bi imala nikakvog značenja.

U hebrejskom jeziku, kako u klasičnom tako i u suvremenom, postoji sedam riječi koje se pišu jednim jedinim slovom. To su veznici י 'i, a' i ו 'koji, koja, da', prijedlozi א 'u' i označitelj sredstva, ק 'kao', ל dativnog značenja, označitelj posvojnosti i cilja kretanja ו 'iz' te član ה. One se pišu zajedno s riječi koja slijedi, čineći s njom jednu izgovornu cjelinu, te ih tako treba i transkribirati. U transkripciji se one od riječi koja im slijedi mogu razgraničiti spojnicom (-), čime se daje do znanja da je u pitanju zasebna rječnička riječ.

U hebrejskim će se tekstovima uz slova naći i neki drugi znakovi. Od njih bi u transkripciji trebalo uzeti u obzir samo znak ׀ zvan *makef* kojim se dvije rječničke

⁴ Hebr. תנ"ך tanak, akronim od תורה ונבואה וכתובים *tōrāh nəbī'im katūbīm* 'Tora proroci spisi', uobičajeni je naziv koji se upotrebljava za židovsku Bibliju (odnosno hebrejsku, iako ima ponekih dijelova koji nisu na hebrejskome) te je međunarodno (i međujezično) prihvaćen kao točniji od sintagme »židovska Biblija«. Kao što i same sastavnice akronima govore, sastoji se od tri dijela: Tore (Moj-sijevo petoknjižja: Postanka, Izlaska, Levitskog zakonika, Brojeva i Ponovljenog zakona); Prorokā (podijeljenih na Rane proroke: Jošuu, Suce, dvije Knjige o Samuelu i dvije Knjige o kraljevima te Kasnije proroke: Izaiju, Jeremiju, Ezekijela i dvanaestoricu – Hošeu, Joela, Amosa, Obadiju, Jonu, Miheja, Nahuma, Habakuka, Sefaniju, Hagaja, Zahariju i Malahiju) te (ostalih) Spisa (Knjige istine ili Poetske knjige: Psalmi, Mudre izreke i Job; Pet svitaka: Pjesma nad pjesmama, Rut, Tužaljke, Propovjednik i Estera te Ostale knjige: Danijel, Ezra-Nehemija i dvije Knjige ljetopisā). Kao što se vidi iz navedenoga, taj se kanon ne poklapa s katoličkim starozavjetnim. U nastavku će se članka na „židovsku Bibliju“ primjenjivati naziv Tanah. Svi su prijevodi i transkripcije na hrvatski navođeni iz izdanja Biblija 1968., a izvorni tekst prema qBible.

riječi spajaju u jednu izgovornu cjelinu. Kako taj znak ima sličnu ulogu kao i spoj-nica (-) u hrvatskome, u transkripcijama ga možemo zamijeniti njome, npr. תל־אביב > <Tel-Aviv>.

Napomena: U židovskim se zajednicama širom svijeta uobičajilo vjerske tekstove (uz Tanah još i Talmud te molitve) čitati prema fonetskim navikama dotične zajed-nice. Zbog toga postoji mnogo različitih uzusa čitanja klasičnog hebrejskog, među kojima je i onaj uobičajen u školama i mnogim sinagogama u Izraelu, gdje se riječi klasičnog izgovaraju glasovima govorne inačice suvremenog jezika.

Transkripcija konsonanata klasičnoga hebrejskog jezika

Tablica 1. Sustav konsonanata klasičnoga hebrejskog⁵

6		bilab.	lab-den.	dental.	alveol.	postalv.	palatal.	velar.	faringal.	glotal.
nazali		מ [m]		נ [n]						
okluzivi	zvučni	ב [b]		ד [d]				ג [g]		
	bezvuč.	פ [p]		ת [t]				כ [k]		ק [ʔ]
	emfat.			ט [tʰ]				ך [kʰ]		
frikativi	zvučni	ב [β]		ד [ð]	ז [z]	ש [ʃ]		ג [ɣ]	ע [ʕ]	
	bezvuč.	פ [φ]		ת [θ]	ס־ש [s]			כ [x]	ח [ħ]	ה־, ה [h]
	emfat.				צ [sʰ]					
aprosimanti		ו [w]					י [j]			
bočni aproksim.					ל [l]					
vibranti					ר [r]					

Vidljivo je da je konsonantski sustav bogatiji od hrvatskoga te da transkripcija nužno znači njegovu bitnu redukciju.

Uz glasove koji su obama jezicima zajednički te se mogu lako prebaciti iz jednog sustava u drugi, ב > <b>, ג > <g>, ד > <d>, ז > <z>, י > <j>, כ > <k>, ל > <l>, מ > <m>, נ > <n>, ס > <s>, פ > <p>, ר > <r>, ש > <š>, ש > <s> i ת > <t>, nalazimo i druge kojih u hrvatskom jeziku nema, pa za njih niti ne postoji odgovarajuće slovo.

⁵ Gesenius, 1910.: 24. – 35.; Weingreen, 1959.: 1. – 4.; Bauer i Leander, 1962.: 67.; Moscati i dr., 1964.: 24. – 46.; Stähli, 1985.: 12. – 14.; Harrison, 1988.: 11. – 18.

⁶ U ovom se članku služi međunarodnim nazivima kojima se opisuju mjesto i način tvorbe konsonanata. Dva su razloga tome. Prvi je relativna neujednačenost i neusustavljenost nazivlja (Babić i Težak, 2016.; Brozović, 1991.; Jelaska, 2004.; Škarić, 1991.), pa se međunarodni pojmovi upotrebljavaju kao jednoznačni i nedvojbeni. No drugi je, važniji razlog taj što je hrvatsko nazivlje dostupno isključivo za glasove hrvatskoga jezika, nema pojmova koji bi odgovarali *emfatičkim* konsonantima ni *faringaliziranim* (a i bilo kojim drugim *-aliziranim*) konsonantima. Ovaj je članak, kao i druga djela istog autora, prilog stvaranju judaističkog nazivlja kad je u pitanju jezik. U svakom bi slučaju trebalo što prije izgraditi cjelovito hrvatsko fonetičko nazivlje koje bi pokrivalo pojmove koji se upotrebljavaju u tablici IPA i njihove izvedenice.

To se ponajprije odnosi na velik broj frikativa koji se tvore u usnoj šupljini, ך [β], ן [ʏ], ם [ð], ן [x], ף [φ] i ן [θ]. Nije teško pronaći približne vrijednosti za ך > <v> i ף > <f>, no što s ostalima? Kako su u svih šest slučajeva u pitanju pozicijske inačice neemfatičkih okluziva (iza vokala; Bauer i Leander, 1962.: 117.; Moscati i dr., 1964.: 26. – 27., 31.), možemo frikative zamijeniti odgovarajućim okluzivima, ן > <g>, ם > <d>, ן > <k>⁷ i ן > <t>. Drugi su problem tipični semitski konsonanti za koje ne možemo naći ekvivalent u hrvatskome, faringalizirani konsonanti ץ [tʰ], ף [sʰ], ף [kʰ],⁸ koje možemo izjednačiti s njihovim nefaringaliziranim parnjacima ץ > <t>, ף > <s>, ף > <k>. Kao što je vidljivo iz tablice, u sustavu postoji nekoliko konsonanata koji bi se svi mogli transkribirati hrvatskim <h>. To su ך-, ך [h], ן [h]⁸, ali i već spomenuto ן [x].⁹ Dok je ן [x] bezvučni velarni frikativ kakvim se u jezičnim priručnicima redovito opisuje hrvatsko <h>, a ך-, ך [h] bezvučni glotalni frikativ, njegova najčešća stvarna realizacija, treći glas iz ove skupine ן [h] nema pandana u hrvatskome. Konsonanti se ן [ʔ] i ף [ʕ]⁸ i u neznatnim tekstovima često transkribiraju apostroфом <'>, a ponekad se transkripcije međusobno razlikuju, ן > <'> i ף > <'>. Preostaje nam poluglas ן [w] koji možemo transkribirati našim <v>.

Pet slova hebrejske kvadrata poprima drukčije oblike kada se nađe na kraju riječi. To su: ך- (dočetno ן), ן- (dočetno ן), ן- (dočetno ן), ף- (dočetno ף) i ף- (dočetno ף). Oni se transkribiraju isto kao i nedočetni oblici slova, s time da se -ך i -ף uvijek transkribiraju kao frikativne inačice, redom <h> i <f>¹⁰.

Slova ן, ף i ך-, mogu biti *matres lectionis*, oznake vokala u nevokaliziranom konsonantskom tekstu, i to ן za stražnje vokale boje *o* i *u*, a ף za prednje boje *e* i *i*, te se transkribiraju odgovarajućim vokalom. U pravilu se njima služimo za zapisivanje dugih vokala, no u Tanahu možemo naći i iznimke. Slovo ך- na kraju riječi služi kao oznaka da riječ dočinje vokalom, najčešće s *a*, rjeđe s *e*, a vrlo rijetko s *o*. Takvo se slovo ך ne transkribira. Ako se dočetno slovo ך- riječi mora izgovarati, u nj se stavlja točkica zvana *mapik* ך- i transkribira se kao <h>.

⁷ Vidi niže u ovom radu za drugu mogućnost transkripcije.

⁸ Opis se izgovora tipično semitskih konsonanata može naći u Janković, 1987.

⁹ Vidi više za drugu mogućnost transkripcije.

¹⁰ Kako u hebrejskom (kao i inače u semitskim jezicima) riječ ne može dočinjati dvama konsonantima, a neemfatički se okluzivi frikativiziraju u poslijevokalskom položaju, dočetni oblici slova -ך i -ף mogu označavati samo frikativni alofon, ne i okluzivni.

Tablica 2. Transkripcija klasičnoga hebrejskog

klasični hebrejski ¹¹	hrvatski
א	' ili ' ʾ
ב, ו	b, v
ג	g
ד	d
ה-, ה	h
וּ-	o ¹²
ו	v
ז	z
ח	h
ט	t
י	j
כ-ח	k, h

klasični hebrejski ¹¹	hrvatski
ל	l
מ-מ	m
נ-נ	n
ס	s
ע	' ili ' ʿ
פ-פ	p, f
צ-צ	s
ק	k
ר	r
ש	š, s
ת	t

Transkripcija vokala klasičnoga hebrejskog jezika

Tablica 3. Sustav vokala, koji se bilježe dijakriticima, u klasičnom hebrejskom¹³

	prednji	stražnji
zatvoreni (visoki)	i ◌◌ e ◌◌	u ◌◌ o ◌◌
(niski) otvoreni	æ ◌◌ ā ◌◌	ō ◌◌ ō ◌◌
	ə ◌◌ ă ◌◌	
	a a: ◌◌	

I ovaj je sustav bogatiji od hrvatskoga, ali je i arhaičniji od onoga koji se doista izgovara. Neke vokale nalazimo u obama jezicima, ◌◌ [i], ◌◌ [e], ◌◌ [a], ◌◌ [o] i ◌◌ [u]. Međutim, u njemu nalazimo i vokale kojih u hrvatskome nema, ◌◌ [æ] i ◌◌ [ō], te dok prvi možemo transkribirati s <e> (u svakodnevnom se čitanju tekstova na klasičnom hebrejskom izgovori ◌◌ i ◌◌ ionako ne razlikuju), s drugima stvar nije tako jednostavna.

¹¹ Kako se hebrejski čita zdesna nalijevo, desno slovo u hebrejskom stupcu odgovara lijevom slovu u hrvatskome.

¹² Ne transkribira se.

¹³ Gesenius, 1910.: 35. – 54.; Weingreen, 1959.: 4., 8. – 11.; Bauer i Leander, 1962.: 102. – 114.; Moscati i dr., 1964.: 48. – 51.; Stähli, 1985.: 14. – 16.; Harrison, 1988.: 20. – 24.

Takva su imena i nazivi ušli u jezik, uvriježili se i postali njegovim sastavnim dijelom, pa ih nema smisla mijenjati.

Transkripcija suvremenoga hebrejskog jezika

Suvremeni je hebrejski donekle europeizirana inačica klasičnoga, pa ga neki čak smatraju i pidžinom (iako bi bilo pravilnije reći kreol, s obzirom na to da ima izvornih govornika). U njemu više nema faringalnih i faringaliziranih glasova tipičnih za semitske jezike, a i sintaksa mu je promijenjena iz tipa VSO u tip SVO.

Transkripcija konsonanata suvremenoga hebrejskog jezika

Tablica 5. Sustav konsonanata suvremenoga hebrejskog (pojednostavljen u odnosu na sustav klasičnoga hebrejskoga)¹⁷

		bilab.	labiod.	dental.	alveol.	postal.	palat.	velar.	uvular.	glotal.
nazali		מ [m]		נ [n]						
okluzivi	zvučni	ב [b]		ד [d]				ג [g]		
	bezvuč.	פ [p]		ט, ת [t]				ק, כ [k]		ע, א [ʔ]
	emfat.									
frikativi	zvučni		ב, ו [v]		ז [z]	ש [ʃ]			ר [ʁ]	
	bezvuč.		פ [f]		ש, ס [s]			ח, כ [x]		ה [h]
	emfat.									
afrikate					צ [ts]					
aprosimanti							י [j]			
lateralni apr.					ל [l]					

S jedne je strane broj konsonanata zajedničkih suvremenom hebrejskom i hrvatskom veći, a s druge postoji nekoliko parova hebrejskih slova koja označavaju isti glas, što donekle olakšava transkripciju. Zajednički su hebrejskom i hrvatskom ב > <b>, ב ו ר > <v>, א ו ג > <g>, ד ו ט > <d>, ה, ח ו כ-ח > <h>, ז > <z>, ט ו ת > <t>, י > <j>, פ ו ק > <k>, ל > <l>, מ-מ > <m>, נ-נ > <n>, ס ו ש > <s>, פ > <p>, ח-פ > <f>, צ-צ > <c> i ש > <š>.

Ostaju nam još א ו ע > <ʔ> ili <ʔ> te ר > <r>, iako se ovaj drugi izgovara kao zvučni uvularni frikativ [ʁ] poput „francuskoga“ r. Pritom se א i ע uglavnom transkribiraju apostrofom kada se nađu između vokala, no kako se ni u takvom položaju ne izgovaraju, pri transkripciji ih se može jednostavno preskočiti. U suvremenom se jeziku ni dočeto ה- ne izgovara, te ga se ni ne transkribira.¹⁸

¹⁷ Rosén, 1966.: 1. – 6.; Cedaka, 1989.: 15. – 18.

¹⁸ U svakodnevnom se, razgovornom suvremenom hebrejskom izgovor glasa ה [h] općenito sve više gubi.

Tablica 6. Transkripcije konsonanata suvremenoga hebrejskoga

suvremeni hebrejski	hrvatski
א	' ili ' ili o ¹²
ב	b
ב	v
ג, ג	g
ד, ד	d
ה	h
ה-, ה-	o ¹²
ו	v
ז	z
ח	h
ט	t
י	j
כ	k
ח-כ	h

suvremeni hebrejski	hrvatski
ל	l
מ-מ	m
נ-נ	n
ס	s
ע	' ili ' ili o ¹²
פ	p
פ-פ	f
צ-צ	c
ק	k
ר	r
ש	š
ש	s
ת, ת	t

Kao što se vidi nema velikih razlika između transkripcije klasičnoga i suvremenoga jezika, što proizlazi iz različitosti fonoloških i fonetskih sustava klasičnoga i suvremenoga jezika s jedne strane i hrvatskoga s druge, iz relativno malog polja u kojemu se oni poklapaju.

Tablica 7. Razlike između transkripcije klasičnoga hebrejskoga i suvremenoga hebrejskoga

hebrejsko slovo	transkripcija klasičnog	transkripcija suvremenog
א	' ili '	' ili ' ili o ¹²
ב	b	b
ב	v	v
ג, ג	g	g
ד, ד	d	d
ה	h	h
ה-	h	o ¹²
ו	v	v
ז	z	z
ח	h	h
ט	t	t
י	j	j
כ	k	k
ח-כ	h	h

hebrejsko slovo	transkripcija klasičnog	transkripcija suvremenog
ל	l	l
מ-מ	m	m
נ-נ	n	n
ס	s	s
ע	' ili '	' ili ' ili o ¹²
פ	p	p
פ-פ	f	f
צ-צ	s	c
ק	k	k
ר	r	r
ש	š	š
ש	s	s
ת, ת	t	t

Postoje tek dva neslaganja. Jedno je u slovu ף-ֿ, koje se u klasičnom hebrejskom čita kao [s^ʕ], pa se transkribira kao <s>, a u suvremenom kao [tʃ], pa se transkribira kao <c>.¹⁹ Drugo je pak u slovu ץ koje se u oba slučaja može transkribirati običnim apostrofom <ʕ>, ali se u klasičnom transkribira i kao <ʕ>, a u suvremenom isto kao i slovo ך, kao <ʕ> ili se uopće ne transkribira.

U suvremenom se jeziku upotrebljavaju i neka slova modificirana apostrofom, kojima se bilježe glasovi u stranim riječima, kakvih u hebrejskom jeziku nema (a u hrvatskome ima), ם [dʒ] > <đ> ili <dž>, ף [ʒ] > ž i ף-ֿ [tʃ] > <č> ili <ć>.²⁰

U nevokaliziranom se tekstu na početku i u sredini riječi bilježe po dva uzastopna slova ןן, a u sredini riječi po dva uzastopna slova ןן kada ih treba čitati ן odnosno ןן. U tim slučajevima transkribiramo samo po jedno slovo <v> odnosno <j>. Nikada se ne pišu po tri uzastopna slova ןןן** odnosno ןןןן**.

Transkripcija vokala suvremenoga hebrejskog jezika

U suvremenom se jeziku vokali uglavnom ne bilježe. Iznimke su početnice, knjige za djecu te tiskovine namijenjene onima koji jezik tek uče. U nevokaliziranom se tekstu mogu označiti vokali u nekom stranom imenu ili stranoj riječi, kako bi olakšali čitanje.²²

Kao i u klasičnom hebrejskom, tako i u suvremenom slova ם, ן i ןן-, mogu biti *matres lectionis*, oznake vokala u konsonantskom tekstu, i to ן za stražnje vokale boje *o* i *u*, a ן za prednje boje *e* i *i*, s time da se u nevokaliziranom tekstu u pravilu svi vokali boje *o* i *u* bilježe s ן, a svi vokali boje *i* s ן, bez obzira na njihovu duljinu. I ovdje slovo ןן- na kraju riječi služi kao oznaka da riječ dočinje vokalom, najčešće s *a*, rjeđe s *e*, a vrlo rijetko s *o*.²³ Takvo se slovo ןן- ne transkribira. U svakodnevnom se govoru ne izgovara ni dočeto ןן-. U sredini se pak nevokalizirane riječi slovom ך često bilježi vokal, uglavnom boje *a*, kako bi se razlikovale dvije riječi koje bi se inače pisale identično, primjerice פלפל *pilpel* 'paprika' : פלאפל *falafel* 'falafel'. Tada se slovo ך transkribira odgovarajućim vokalom. Vokalski se trokut svodi na istih onih pet vokala koje ima i hrvatski jezik.²⁴

¹⁹ Tako i u prijevodu *Biblije* stoji (Ps 48,3) *Sion*, u izvorniku (Ps 48,2) ציון, dok je danas uobičajeno reći *Cion*, pa je po takvom izgovoru i nazvan cionistički pokret.

²⁰ U rijetkim se slučajevima u hebrejskoj transkripciji hrvatskoga (imenā) pravi razlika između <ć>, koji se transkribira navedenim <ץ-ֿ>, dok se <č> transkribira dvoslovom <צ׳> /tʃ/, preuzetim iz jidiša.

²¹ Međutim, dva uzastopna slova ןן u nevokaliziranom tekstu mogu označavati i kombinacije [vo] odnosno [vu].

²² Učenici hebrejskog kao teške riječi s kojima su se u nevokaliziranom tekstu susreli redovito navode הוליווד ili ניו־יורק, redom *New York* i *Hollywood*. S druge strane, nevokalizirani tekst može dovesti do nesporazuma, pa je tako u novinama na engleskom jeziku *Jerusalem Post* košarkaški trener Mirko Novosel napisan (prepisan s nevokaliziranog hebrejskog) kao *Merko Nebusol*.

²³ Glasovi se [o] i [u] na kraju riječi uglavnom pišu pomoću *mater lectionis* ן.

²⁴ Cedaka 1989.: 19. – 28., 33. – 38.

Tablica 8. Vokalski trokut suvremenoga hebrejskoga

	prednji	stražnji
zatvoreni (visoki)	i י ם	u ו ם ך
(niski) otvoreni	e ם ך ם ם ם ם	o ם ם ם ם ם ם ם ם
		a ם ם ם ם

Tablica 9. Transkripcija suvremenoga hebrejskoga

suvremeni hebrejski	hrvatski
י, ם	i
ם, ך, ם, ם, ם, ם	e
ם, ם, ם	a
ם, י, ם, ם, ם	o
ך, ם	u

Transkripcija jidiša

Kako nazivati ovaj jezik? Uobičajio se naziv *jidiš*. No s vremena se na vrijeme pojavljuje i naziv *jidiški*, što je pridjev izveden od riječi koja je već i sama po sebi pridjev (njem. *jüdisch*).²⁵ Moglo bi ga se nazvati *jidskim*, ali bi takav naziv bio razmjerno neproziran. U židovskom se tisku iz prve polovice XX. st. jezik nazivao *židovskim* (Židov; Židovska smotra), za razliku od *jevrejskoga* (hebrejskoga). No to pitanje za sada možemo ostaviti po strani i iz praktičnih se razloga na jezik referirati nazivom *jidiš*.

Za razliku od hebrejskoga, jidiš bilježi i konsonante i vokale. Neka su slova hebrejske kvadrata, koja nisu našla svoje mjesto u sustavu jidiških konsonanata, porabljena za pisanje vokala toga jezika.

To je tako u suvremenom pravopisu, ali u prošlosti pisanje nije bilo toliko usustavljeno, jer sam jezik uglavnom nije bio služben, osim u Židovskoj Autonomnoj Oblasti u SSSR-u, a povremeno i u nekim drugim dijelovima SSSR-a (Ukrajinskoj Narodnoj Republici, Bjeloruskoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici i kratkotrajnoj Galicijskoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici; Magocsi, 2010.: 537.; Kožinova, 2017.: 144. – 148.), pa tako ni pravopis nije bio jednoznačno standardiziran. Stoga je moguće naći (starije) tekstove u kojima vokali nisu zabilježeni ili su tek prednji bilježeni s *mater lectionis* י, a stražnji s *mater lectionis* ך. Ovaj će prikaz slijediti pravopis iz Zucker, 1994.: xv. – xvii.

²⁵ Slično kao i množina množine *Beatlesi*.

Imena se i riječi potekle iz klasičnoga hebrejskoga u jidišu pišu prema hebrejskom, a ne jidiškom pravopisu, ali se izgovaraju prema pravilima jidiškoga izgovora, a ne hebrejskoga, primjerice שַׁבָּת *šabes*, a ne *šabat*, יִשְׂרָאֵל *isroel*, a ne *jisra'el* (Beider, 2001.: 337. – 339.), אַהֲרֹן *orn*, a ne *'aharon* (Beider, 2001.: 394. – 396.).²⁶

Transkripcija jidiških konsonanata

Sustav je konsonanata jidiša sličan onom njemačkih jezika.

Tablica 10. Sustav jidiških konsonanata

	bilab.	labiod.	dental.	alveol.	postal.	palat.	velar.	glotal.
nazali	מ [m]		נ [n]					
okluzivi	zvučni	ב, בּ [b]		ד [d]			ג [g]	
	bezvuč.	פּ [p]		ת, ט [t]			ק, כּ [k]	
frikat.	zvučni		בּ [v]		ז [z]	זײ [ʒ]		
	bezvuč.		פּ, פּ [f]		ס, ש, ת [s]	שׁ [ʃ]	כּ, ח [x]	הּ [h]
afrikate	zvučne			דז [dʒ]	דזײ [dʒʲ]			
	bezvuč.			צ [tʃ]	שׂט [tʃʲ]			
aprosimanti	וו [w]					יּ [j]		
lateralni apr.				ל [l]				
vibranti				ר [r]				

Kako je ovdje riječ o indoeuropskom jeziku, jeziku koji pripada germanskoj grani indoeuropskih jezika, skoro se sva slova mogu transkribirati hrvatskima bez velikih odstupanja, ב, בּ > <b>, בּ > <v>, ג > <g>, ד > <d>, שׂז > <dž> ili <đ>, הּ i ח-כּ > <h>, ז > <z>, שׂז > <ž>, ת, ט > <t>, שׂט > <č>, יּ > <j>, ק, כּ > <k>, ל > <l>, מ-מּ > <m>, נ-נּ > <n>, ת-שׂ, ס > <s>, פּ-פּ, פּ > <f>, פּ > <p>, צ-צּ > <c>, ר > <r>, שׂ > <š>. Preostaju samo dvije dvo-slovne kombinacije, וו > <v> (labiodental umjesto bilabijala) i afrikata דז > <dz>.

Tablica 11. Transkripcije jidiških konsonanata

jidiš	hrvatski
ב, בּ	b
בּ	v
ג	g
ד	d
דז	dz
דזײ	dž

jidiš	hrvatski
ח-כּ	h
ל	l
מ-מּ	m
נ-נּ	n
ס	s
פּ	p

²⁶ Ovdje je prikazan suvremeni hebrejski izgovor, ne klasični.

jidiš	hrvatski
ה	h
ו	v
ז	z
זײַ	ž
ה	h
ט	t
שׂט	č ²⁷
י	j
כ	k

jidiš	hrvatski
פֿ, פּ, פּ	f
צֿ, צ	c
ק	k
ר	r
שׂ	š
שׁ	s
ת	t
ת	s

Transkripcija jidiških vokala

Sustav se vokala pak svodi na pet osnovnih vokala, bez zaokruženih prednjih vokala tipičnih za njemački.

Tablica 12. Jidiški vokali

	prednji	stražnji
zatvoreni	i ם, ם	u ך, ך
	e ם	o ם
otvoreni	a ם	

Ako riječ počinje vokalom *i-* ili *u-*, ispred njega stoji slovo ם, jer pisana riječ ne može započinjati vokalskim znakom (no ם, ם i ם mogu samostalno stajati na početku riječi), redom ם, ם i ם, ם. Takvo se početno slovo ם ne transkribira.

Za jidiš su još tipična i tri prednja dvoglasa, ם [oy] > <oj>, ם [ey] > <ej> i ם [ay] > <aj>.

Ponekad se ispod slova ם ne pišu dijakritici ם i ם kojima se označavaju vokali *a* i *o*. Tada je potrebno znati izgovor riječi da bi ju se moglo točno transkribirati. Isto se tako ponekad dvoglas *aj* ne bilježi dijakritikom ם pa je samo iz poznavanja izgovora moguće reći radi li se o tom dvoglasu ili dvoglasu *ej*.

²⁷ U našim se krajevima nailazi i na kombinaciju םֿֿֿ kao transliteraciju hrvatskoga č.

Tablica 13. Transkripcija jidiških vokala

jidiš	hrvatski
י, י	i
ע	e
א	a
אָ	o
ו, ו	u
ײ	ej
ײַ	aj
ױ	oj

Iznimke?

Književnik se, koji je u nas poznat pod imenom Isak Baševiš Singer, na jidišu potpisivao isključivo imenom i metronimom, יצחק באשעװיס, bez prezimena זינגער. Ako želimo ostati dosljedni pravilima transkripcije kao i izgovoru njegova imena na jidišu, umjesto *Isak* bismo pisali *Ichok* (Beider, 2001.: 339. – 343.). No imenska se formula *Isak Baševiš* (doduše s prezimenom *Singer*, a trebalo bi *Zinger*) uvriježila, pa bi njezino naknadno mijenjanje bilo suvišno, ma koliko pravilno bilo.

I u Jeruzalemu i u Tel-Avivu postoje ulice imenom רחוב המלך ג'ורג', doslovno ulica kralja Georgea, nazvane po kralju Ujedinjenog Kraljevstva Georgeu V. koji je vladao za vrijeme dok je Mandatna Palestina bila pod upravom te države (1920. – 1948.). Kad bismo bili dosljedni u transkripciji, morali bismo pisati ulica kralja Džordža, međutim to ne činimo. U pitanju je ipak englesko osobno ime, a kako se engleski jezik piše latinicom, ne transkribira se. S druge strane, postoje i ulice, trgovci i parkovi nazvani po ruskom Židovu Ze'evu Žabotinskom (rođen kao וואלף זשאבאטינסקי na jidišu, službeno ruski Владимир Евгеньевич Жаботинский). Njegovo ime možemo transkribirati jer je riječ o prezimenu koje se ni u izvorniku ne piše latinicom.

Transkribirati treba, dakle, sa zrnim soli. Pretjerana dosljednost može dovesti do zbunjujućih rezultata baš kao i potpuna nedosljednost. Dobro bi bilo donekle poznavati jezik prigodom transkribiranja, ali to je uvjet koji se jednostavno ne može postaviti pred one koji taj posao obavljaju. Bilo bi dobro da oni u nedoumici, ali i izvan nedoumice, pitaju za savjet koga tko je upućen u jezik, ali i da pritom ne izlaze iz ograničenja hrvatskoga grafemskog sustava.

Zaključak

Iz prikazanoga je vidljivo koliko se fonološki i fonetski sustav klasičnoga i suvremenoga hebrejskoga s jedne strane te hrvatskoga s druge razlikuju. Uslijed te se različitosti jedan dio fonoloških i fonetskih informacija neminovno gubi. To je žrtva koju moramo podnijeti kako bi transkripcija jezika izvornika u jezik cilj uopće bila moguća.

U slučaju jidiša razlike između fonoloških i fonetskih sustava dvaju jezika nisu toliko velike, te se transkripcija može „bezbolnije“ izvesti, uz minimalan gubitak fonoloških i fonetskih informacija.

Transkribirati strani jezik koji se ne piše latinicom, a koji pritom još i ne poznajemo, nije lak posao, ali je nužnost u prenošenju što je moguće točnijih informacija.

Literatura

- Anić, Vladimir i Silić, Josip, 2001., *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb
- Babić, Stjepan i Moguš, Milan, 2010., *Hrvatski pravopis : usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb
- Babić, Stjepan i Težak, Stjepko, 2016., *Gramatika hrvatskoga jezika : priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb
- Badurina, Lada, Marković, Ivan i Mićanović, Krešimir, 2008., *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb
- Bauer, Hans i Leander, Pontus, 1962., *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testaments*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim
- Beider, Alexander, 2001., *A Dictionary of Ashkenazic Given Names: Their Origins, Structure, Pronunciation, and Migrations*, Avotaynu, Bergenfeld, NJ
- Biblija, Stari zavjet, 1968., preveli Filibert Gass, Silvije Grubišić, Nikola Milićević, Ljudevit Rupčić i Antun Sović, *Stvarnost*, Zagreb, dostupno na <https://biblija.ks.hr/>, pristupljeno 27. svibnja 2020.
- Brozović, Dalibor, 1991., *Fonologija hrvatskoga književnog jezika*, u: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika, nacrti za gramatiku*, ur.: Radoslav Katičić, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus*, Zagreb, str. 381. – 452.
- Cedaka, Jichak (קחצי, הקדצ), 1989., *Glas, ime i glagol (עופהו משה, הגהה)*, Horev (ברוח), Tel-Aviv (ביבא־לת)
- Gesenius, Wilhelm, 1910., *Gesenius' Hebrew Grammar*, uredio i preveo A. E. Cowley, Clarendon Press, Oxford, dostupno na https://en.wikisource.org/wiki/Gesenius%27_Hebrew_Grammar, pristupljeno 27. svibnja 2020.
- Harrison, R. K., 1988., *Teach Yourself Biblical Hebrew*, Hodder & Stoughton, Sevenoaks
- Hrvatski pravopis*, 2013., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, dostupno na <https://pravopis.hr/>, pristupljeno 1. siječnja 2022.
- Janković, Srđan, 1987., *Arapski izgovor s osnovama arapskog pisma*, Svjetlost, Sarajevo
- Jelaska, Zrinka, 2004., *Fonološki opisi hrvatskoga jezika*, *Glasovi, slogovi, Naglasci*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Kovačić, Marko, 2009., *Prilagodba stranih toponima u hrvatskom jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb
- Kožinova, Alla Andrejevna (Кожинова, Алла Андреевна), 2017., *Languages and Graphical Systems in Belarus from the October Revolution to the Second World War*, *Studi Slavistici*, god. 14., br. 1., str. 133. – 156.

- Kusin, Igor, 2020., Antroponimija zagrebačkih Židova od početka XIX. st. do drugog svjetskog rata, neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, DOI: <https://doi.org/10.17234/diss.2020.5170>, dostupno na: https://repositorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:3316?fbclid=IwAR3OMt3OXqYulczykKWXIcLN6GduWDieDM28psRmSX6cj4_OkFIsIkGHFs0, pristupljeno 1. siječnja 2021.
- Magocsi, Paul Robert, 2010., A History of Ukraine: The Land and Its Peoples, University of Toronto Press, Toronto
- Moscato, Sabatino, Soden, Wolfram von, Spitaler, Anton i Ullendorf, Edward, 1964., Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages, Phonology and Morphology, Otto Harrassowitz, Wiesbaden qBible, dostupno na: <http://www.qbible.com/hebrew-old-testament/>, pristupljeno 1. ožujka 2016.
- Rebić, Adalbert, 1993., Slovnica hebrejskog jezika (za studente teologije i samouke), Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- Rosén, Haiim B., 1966., A Textbook of Israeli Hebrew with an Introduction to the Classical Language, The University of Chicago Press, Chicago – London
- Stähli, Hans-Peter, 1985., Hebräisch Kurzgrammatik, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Škarić, Ivo, 1991., Fonetika hrvatskog književnoga jezika, u: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika, nacrti za gramatiku, ur: Radoslav Katičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus, Zagreb, str. 63. – 376.
- Weingreen, J., 1959., A Practical Grammar for Classical Hebrew, Clarendon Press – Oxford University Press, Oxford – New York
- Zucker, Sheva, 1994., Yiddish, an Introduction to the Language, Literature and Culture, A Textbook for Beginners, vol. 1., KTAV Publishing House Inc. – The Workmen's Circle/ Arbeter Ring, Hoboken, NJ – New York, NY
- Židov, 1917. – 1941., Savez cionista, Zagreb
- Židovska smotra, 1906. – 1914., Savez cionista, Zagreb

Sažetak

Igor Kusin, Filozofski fakultet, Zagreb, igor.kusin@zg.t-com.hr
UDK 81'342'344:81'3, pregledni rad
<https://doi.org/10.22210/jezik.2022.69.02>
primljen 9. lipnja 2021., prihvaćen za tisak 19. studenoga 2021.

On the Transcription of Hebrew and Yiddish

Most Croatian spelling manuals to date do not specify the rules for transcribing Hebrew. The only exception is the spelling manual of Badurina, Marković and Mićanović. No spelling manual of the Croatian language has yet set out transcription rules for Yiddish. As we come across Hebrew and Yiddish words more often today outside of the usual corpus conveyed to us by the translation of the *Bible*, the article brings suggestions for transcription (not transliteration!) rules for both languages.

Key words: transliteration, transcription, Hebrew, Yiddish